

УДК 37.033(73)

Яків Бойко,
аспірант

Уманського державного педагогічного
університету імені Павла Тичини

МОНІТОРИНГ СФОРМОВАНOSTІ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ВІТЧИЗНЯНИХ ТА АМЕРИКАНСЬКИХ СТАРШОКЛАСНИКІВ

У статті визначено критерії сформованості екологічної культури американських і українських старшокласників, розглянуті їх порівняльні характеристики, проаналізовано результати дослідження, розкрито тенденції екологічної освіти в зазначених країнах і висвітлено перспективний американський досвід, який вартує впровадження в систему виховання вітчизняних старшокласників. Особливої уваги приділено важливості використання проблемно-пошукового методу, виконання проектів і формування науково-процесуальних навичок в системі освіти США і України.

Ключові слова: екологічна культура, екологічна освіта, США, учні старших класів.

В статье определены критерии сформированности экологической культуры американских и украинских старшеклассников, рассмотрены их сравнительные характеристики, проанализированы результаты исследования, раскрыты тенденции экологического образования в указанных странах и освещено перспективный американский опыт, который стоит внедрение в систему воспитания отечественных старшеклассников. Особого внимания уделено важности использования проблемно-поискового метода, выполнения проектов и формирования научно-процессуальных навыков в системе образования США и Украины.

Ключевые слова: экологическая культура, экологическое образование, США, ученики старших классов.

The article deals with the criteria of fostering ecological culture of American and Ukrainian high school students. In our research, such comparative characteristics are revealed. We made analysis of our results, defined trends of environmental education in these countries and highlighted promising American experience that was worth implementing in domestic education of high school students. Special attention was paid to the importance of problem solving method of teaching, project-based education and science process skills in Ukraine and the USA.

Key words: ecological culture, environmental education, the United States, high school students.

Сучасний стан розвитку України зумовлює визначення нових пріоритетів і перспектив формування екологічної культури всіх верств населення та висуває нові вимоги до змісту, форм і технологій виховання даного особистісного утворення. Сьогодні відбувається переосмислення цілей, завдань, екологічної освіти старшокласників та розробка на цій основі принципів реформування системи екологічного виховання.

Формування екологічної культури – процес складний, він забезпечується узгодженим впливом ідеології, права, науки, виробництва, мистецтва і освіти. Свій істотний внесок у вирішення проблеми формування екологічної культури підростаючого покоління, а в цьому однакостайні і вітчизняні, й американські дослідники, повинна зробити школа і педагогіка.

Ми вважаємо, що формування екологічної культури старшокласників – це процес становлення екологічно грамотної особистості в результаті цілеспрямованої підготовки та їх власної активності. На наш погляд, особливу увагу слід звернути на те, що формування екологічної культури не може бути тільки засобом профілактики екологічних порушень, воно має стати засобом формування цивілізовано-розвиненої особистості еколого-активного типу, що володіє високорозвиненою екологічною культурою.

Проблемами сутності екологічної культури займалися такі вітчизняні науковці, як: М. Бойчева, А. Горелов, С. Дерябо, Є. Король, С. Лебідь, І. Павленко, О. Плахотнік, Н. Пустовіт, а також зарубіжні Холл, Дісінгер, Гоф, Палмер, Стерлінг, Купер, Стапп та ін.

Існує низка досліджень стосовно екологічних установок в зарубіжній літературі: Леемінг, Бредлі, Пулі і О'Коннор, Четін, Макі, Сама, Їлмаз, Алп, Узун і Саглам, Фернандес-Манзанал, Аслан, Озсой, Угулу і Єркол.

Науковець Гей Тунджер в 2008 році в своєму дослідженні зробив висновок, що дівчата більш чутливі до сталого розвитку, а Фернандес-Манзанал та інші доповідають про значні розбіжності показників екологічної культури учнів жіночої і чоловічої статі стосовно факторів, які необхідні для збереження природи і екологічно сприятливої поведінки. Представники жіночої статі набрали більше балів стосовно обох факторів.

Дослідження, які стосувалися учнів початкової і старшої школи вказують на статеву різницю стосовно установок до навколишнього середовища. Дослідники Дженкінс і Пелл виявили, що дівчата мали більш позитивну установку до навколишнього середовища і частіше брали на себе відповідальність в екологічному захисті. Дані від досліджень говорять, що існує зв'язок між установкою учнів до навколишнього середовища і їх рівнем зацікавленості у вивченні екологічних тем. З цієї точки зору Беннетт та Кахрімман-Озтюрк підкреслюють важливість вивчення учнівських установок під кутом природничих наук в навчальному плані і формуванні запланованої поведінки. І на останок, Угулу і Єркол дотримуються думки, що вивчення учнівських установок до навколишнього середовища може видатися корисним для розв'язання

екологічних проблем.

З цієї причини використовуються різні способи дослідження екологічної установки. Про це наголошують в своїх працях Леемінг, Фернандес-Манзанал, Окур, Ялчин-Озділек, Узун і Саглам. Кожна така шкала, яка розроблена, починаючи від початкової школи і до університету, мають свої особливості. Вивчення літератури стосовно цього питання приводить нас до думки, що екологічна установка і поведінка відрізняються на різних рівнях навчання. Розробка шкали з екологічної установки відбувається передусім на рівні університету. Очевидним фактом є те, що кількість валідних і надійних шкал для вимірювання відношення учнів старших класів до навколишнього середовища становить невелику кількість. Такої точки зору притримуються Узун і Саглам в своєму дослідженні.

Мета статті полягає у визначенні основних показників сформованості екологічної культури українських і американських старшокласників, аналізі цих характеристик і визначенні рекомендованих шляхів їх покращення.

Вітчизняний науковець Н. Пустовіт трактує екологічну культуру як сукупність наступних елементів – знання, вміння, почуття; структурні елементи більш високого порядку: переконання, ідеали, відносини, вважаючи, що вони знаходяться в тісному взаємозв'язку [1].

Є. Король розглядає екологічну культуру як якість особистості, яка є основою і кінцевим результатом виховання і трактує її як показник такого рівня свідомості, який спонукав би підростаюче покоління до глибокого вивчення законів природи та екологічно-доцільної взаємодії з нею, відображав би відповідні відносини до якихось змін у природному середовищі [2].

Формуючи екологічну культуру старшокласників, необхідно враховувати вікові особливості цього періоду. У старшому шкільному віці розвивається самосвідомість, самооцінка, яка не завжди є адекватною, але може бути або низькою, або надмірно високою. У старшому шкільному віці відбувається самовизначення, основою якого є потреба зайняти внутрішню позицію дорослого, усвідомити себе членом суспільства, визначитися, тобто зрозуміти себе, свої можливості, своє місце і призначення в житті.

Стосовно особливостей формування екологічної культури в учнів даного віку, то в існуючій українській та американській науковій літературі з даної проблеми представлені різноманітні, часто суперечливі погляди, при цьому всі дослідники сходяться до думки, що в старшому шкільному віці завершується узагальнення отриманих екологічних знань, здійснюється моделювання простих кризових ситуацій.

У результаті аналізу наукових джерел, ми прийшли до висновку, що саме в старших класах є всі необхідні умови для більш повного наукового розкриття проблем охорони природи, для розкриття гуманістичних, екологічних ідеалів.

Узагальнюючи твердження американських та вітчизняних дослідників даної проблеми, будемо розглядати екологічну культуру як інтегровану якість особистості школяра, яка включає в себе екологічну грамотність, здатність екологічного передбачення, культуру поведінки і праці на природі, культуру споживання дарів природи.

Екологічно культурною будемо вважати особистість, яка володіє єдністю екологічних і екологізованих знань, системою умінь і навичок з вивчення природи і з вирішення екологічних проблем, ціннісними орієнтаціями по відношенню до природи та готовністю до систематичної природоохоронної діяльності.

У той же час дослідження поняття «екологічна культура» дозволяє помітити, що воно включає в себе здебільшого такі складові, як екологічна свідомість, екологічний світогляд, екологічну діяльність, ідеал взаємин людини з природою.

Саме ці складові взято нами за основу під час визначення критеріїв сформованості екологічної культури старшокласників: когнітивно-аналітичний, ціннісно-мотиваційний і діяльнісно-поведінковий. Кожен із запропонованих критеріїв розкривається засобами системи емпіричних показників, які відображають міру розвитку і сформованості окремих складових екологічної культури особистості. Відбираючи показники, ми виходили із необхідності враховувати, принаймні, дві важливі умови: 1) інформативність показника; 2) можливість не лише здійснювати його якісну інтерпретацію, але й кількісного вияву.

1. Когнітивно-аналітичний критерій: наявність знань про основні екологічні поняття, розуміння позитивного і негативного антропогенного впливу на довкілля, осмислення причин сучасної екологічної кризи в країні і світі, обізнаність із загальними закономірностями співіснування у природі людей, тварин і рослин, знання правил етичної поведінки у природі.

2. Ціннісно-мотиваційний критерій: любов до природи, позитивно-зацікавлене ставлення до її збереження і примноження, інтерес до екологічних проблем, визнання необхідності власної природоохоронної діяльності в регіоні, ставлення до негативних дій інших у довкіллі, відчуття власної причетності до глобальних екологічних проблем, мотивація у вирішенні проблем взаємодії людини і природи.

3. Діяльнісно-поведінковий критерій: участь у екологічних акціях, у роботі громадських природоохоронних організацій, уміння здійснювати екологічний моніторинг, уміння складати екологічні проекти, здатність здійснювати агітаційну та пропагандистську екологічну роботу серед широких груп населення, уміння критично оцінювати свої помилки, пов'язані зі ставленням до навколишнього природного середовища, визначати першочергові екологічні проблеми і обґрунтовувати необхідність їх вирішення, досвід проведення природоохоронної діяльності.

На основі даних критеріїв і показників визначені рівні сформованості екологічної культури старшокласників: високий, достатній, задовільний,

початковий та подано їх узагальнені характеристики.

Високий рівень – властивий старшокласникам, які проявляють високий рівень знань щодо розуміння суті та змісту екологічних проблем, при цьому таке теоретичне розуміння підкріплене практичною реалізацією у контексті: розуміння старшокласником місця і ролі природи в житті людини; проявлення почуття любові до природи та природних процесів; сформованості почуттів любові до природи; проявляють самостійність мислення. Старшокласники беруть активну участь у природоохоронній діяльності, а така участь зумовлена усвідомлюваними стійкими мотивами завдяки особистісним переконанням і нормам суспільства.

Достатній рівень – властивий старшокласникам, які виявляють достатній рівень знань щодо основних екологічних понять, позитивного і негативного антропогенного впливу на довкілля, достатньо серйозно осмислюють причини сучасної екологічної кризи в країні і світі, мають добру обізнаність із загальними закономірностями співіснування у природі людей, тварин і рослин, достатній рівень знань про правила етичної поведінки у природі. Старшокласникам цієї групи притаманне почуття любові до природи, усвідомлення розуміння місця і ролі природи в житті людини; участь у природоохоронній діяльності є не систематичною і визначається певними стимулами.

Задовільний рівень – властивий старшокласникам, які виявляють задовільний рівень знань щодо основних екологічних понять, позитивного і негативного антропогенного впливу на довкілля, недостатньо серйозно осмислюють причини сучасної екологічної кризи в країні і світі, мають поверхову обізнаність із загальними закономірностями співіснування у природі людей, тварин і рослин, задовільний рівень знань про правила етичної поведінки у природі. Старшокласникам цієї групи властивий епізодичний прояв почуття любові до природи, характерне слабе усвідомлення розуміння місця і ролі природи в житті людини; участь у природоохоронній діяльності є рідкою.

Початковий рівень – властивий старшокласникам, які виявляють незадовільне розуміння суті та змісту основних екологічних понять, позитивного і негативного антропогенного впливу на довкілля, не осмислюють причини сучасної екологічної кризи в країні і світі, мають низьку обізнаність із загальними закономірностями співіснування у природі людей, тварин і рослин, незадовільний рівень знань про правила етичної поведінки у природі. Старшокласники цієї групи проявляють нігілізм стосовно екологічних проблем, у них відсутнє почуття любові до природи, вони не усвідомлюють значення і роль природи в житті людини; не беруть ніякої участі в природоохоронній діяльності.

У якості методів моніторингу сформованості екологічної культури старшокласників нами обрано: спостереження за поведінкою учнів у природі, анкетування, бесіду, експертну оцінку.

Зокрема з метою діагностування екологічних знань, мотивів та ціннісного ставлення до природи старшокласників ми використали

розроблену нами анкету.

Особливе місце у визначенні всіх критеріїв ми відводили, по-перше, експертному оцінюванню: в ролі експертів виступають педагоги, батьки, самі старшокласники; по-друге, самодіагностиці, тобто якісному опису і кількісному оцінюванню власної екологічної культури самими учнями. Це пов'язано з тим, що процес формування екологічної культури повинен, на наш погляд, переростати у процес саморозвитку і самовдосконалення. Звичайно, міра співпадання самооцінки старшокласника з оцінкою експертів та результатами опитування є, перш за все, показником адекватності цієї самооцінки. Проте водночас це свідчить про міру усвідомленості старшокласниками рівня своєї екологічної культури.

Окрім того, поряд з перерахованими методиками використовувались: метод спостережень, аналіз конкретних ситуацій, бесіди, розв'язування виховних ситуацій екологічного змісту та інші методи якісного аналізу, які істотно допомогли в інтерпретації отриманих результатів дослідження.

З метою визначення рівня сформованості екологічної культури учнів старших класів України та США в дослідженні було задіяно 347 старшокласників (186 із них склали учні вітчизняних середніх навчальних закладів, а 161 – старшокласники Сполучених Штатів Америки штатів Нью-Йорк, Вірджинія, Каліфорнія, Північна Кароліна, Міннесота, Массачусетс).

В Україні вивчення сформованості екологічної культури старшокласників здійснювалося нами в школах Черкаської області: ЗОШ № 1, 5, 9 м. Умань та Дмитрушківської і Родниківської ЗОШ Уманського району.

Аналіз даних, поданих у таблиці 1, показує певну перевагу американських старшокласників за окремими критеріями. Зокрема різниця високого рівня сформованості екологічної культури між американськими і українськими старшокласниками становить 6,3 %, а середнього – 10,4 % на користь учнів із США. Початкового рівня виявлено 2,8 % – в США і 5,1 % – в Україні. Достатній рівень практично однаковий у обох країнах (21,7 та 22,1 %).

Американські учні старших класів, які віднесені до високого рівня сформованості екологічної культури, характеризуються вожатими оздоровчих таборів як самодостатні громадяни США, які проявляють високий рівень знань щодо розуміння суті та змісту екологічних проблем, при цьому таке теоретичне розуміння підкріплене практичною реалізацією у контексті: розуміння старшокласником місця і ролі природи в житті людини; проявленням почуття любові до природи та природних процесів; сформованістю почуття любові до природи. Старшокласники беруть активну участь у природоохоронній діяльності, а така участь зумовлена усвідомлюваними стійкими мотивами завдяки особистісним переконанням і нормам суспільства.

Таблиця 1

**Розподіл старшокласників за рівнями сформованості
екологічної культури**

Критерії	Рівні сформованості екологічної культури							
	Старшокласники США (186 осіб)				Старшокласники України (161 особа)			
	високий %	достатній %	задовіль- ний %	почат- ковий %	високий %	достатній %	задовіль- ний %	почат- ковий %
Ціннісно-мотиваційний	68,0	25,4	4,3	2,3	55	27,6	12,0	5,4
Когнітивно-аналітичний	52,1	19,0	15,2	3,7	57,4	21,0	17,4	6,2
Діяльнісно-поведінковий	62,3	20,7	14,6	2,4	51,0	17,7	17,5	3,8
Загальні	60,8	21,7	11,7	2,8	54,5	22,1	15,6	5,1

Практична діяльність, яка пов'язується з громадськими або загальнолюдськими ідеалами, стимулює пізнавальні потреби, сприяє їхньому осмисленню, усвідомленню, розумінню учнями соціальної й особистісної значущості того, що робиться на захист природного довкілля. Серед поширених видів трудової діяльності, до якої залучаються американські школярі, є організація гніздовищ для птахів у весняний період (до їх повернення з теплих країв), улаштування годівниць для диких тварин, а також тих птахів, що залишаються зимувати; насадження дерев, кущів, облаштування парків, скверів, шкільного двору; розчистка забруднених територій тощо. Учні допомагають працівникам дорожньої поліції у виявленні порушень, проводять бесіди з порушниками щодо встановлених правил, установлюють необхідні попереджувальні знаки, готують стенди, розміщують гасла тощо. Така робота, як правило, не носить регулярного характеру, а пов'язується переважно з якимись знаменними датами, історичними подіями, народними традиціями, обрядами, святами або необхідністю привернути увагу громадськості до екологічної проблеми. Відповідно, робота, що виконується учнями, певним чином набуває соціального значення, оскільки має безпосереднє відношення до національного або інтернаціонального етико-естетичного вшанування природи. Це, в свою чергу, позитивно відбивається на емоційному стані учнів, надає їм можливість відчувати власну причетність до подій, що відзначаються і, відповідно, зробити внесок у справу охорони довкілля. Педагогічно організована трудова діяльність учнів, безумовно, є стимулом до сумлінної праці, усвідомленням її суспільної корисності, бажанням брати особисту участь у розв'язанні екологічних проблем.

Старшокласники США характеризуються більш високим рівнем сформованості ціннісно-мотиваційного та діяльнісно-поведінкового компонентів екологічної культури.

Українські старшокласники мають більш глибокі знання, тобто переважають своїх однолітків із США у когнітивно-аналітичному компоненті. Проте у них не досить ґрунтовно сформоване ціннісне ставлення до природи, не завжди проявляється потреба у практичній природоохоронній діяльності.

Досить цікавими у контексті нашого дослідження для встановлення стану формування екологічної культури учнівської молоді в США є результати анкетування, які були одержані в 2008 році Офісом управління державної освіти штату Вашингтон (Office of Superintendent of Public Instruction (OSPI)) у партнерстві із Асоціацією екологічної освіти штату Вашингтон (Environmental Education Association of Washington (EEAW)) [3]. Вони провели анкетування вчителів штату Вашингтон стосовно використання екологічної освіти і освіти в інтересах сталого розвитку в школах. Завданням цього дослідження було встановити існуючі підходи до здійснення екологічної освіти і виховання в середніх школах штату, виявити перспективний досвід та недоліки у їх здійсненні.

Анкетування проводилось за допомогою інтернету і поширювалося на членів Асоціації екологічної освіти штату Вашингтон (EEAW), Асоціації вчителів природничих наук штату Вашингтон (the Washington Science Teachers Association), Раду штату Вашингтон з питань соціальних наук (the Washington State Council of Social Studies).

Анкетування тривало майже два місяці, в якому було охоплено приблизно 1323 чоловік з 530 шкіл, які презентували 170 шкільних округів. В анкетуванні респондентам задавали декілька запитань для визначення класу, предмету і типу школи (початкові, середні, старші класи; державні, приватні, елітні школи), в яких працювали респонденти опитування.

Одне із запитань анкетування полягало в з'ясуванні того, чи вчителі здійснювали екологічну освіту у своїй професійній діяльності. Анкетування передбачало з'ясування визначень таких понять «екологічна освіта, екологічна культура» і відповідно до цих визначень вчителі вказували, як вони здійснювали її формування. У виборі відповідей вказувалося «так», «ні», «не визначився». Тих, хто відповів «так» на запитання, просили дати відповідь на низку додаткових запитань, включаючи прохання описати власний досвід.

Ті з респондентів, хто не зміг дати відповідь на питання анкети, спрямовували на запитання, які стосувалися визначення перешкод щодо здійснення екологічної освіти, а також формування екологічної культури учнів в умовах сталого розвитку.

Окружні відділи освіти, які опрацьовували результати анкетування, зазначили, що в ньому взяло участь 1323 респонденти, що становило 40 % від загальної кількості педагогів штату Вашингтон.

Більшість опитаних вказали, що вони здійснюють екологічну освіту і виховання, хоча більшість з них засвідчили, що вони це роблять методично правильно (майже 67 %). Приблизно 5 % не були впевнені в тому, що

науково доцільно проводять екологічну підготовку учнів. Відсоткові показники респондентів стосовно здійснення екологічної освіти і виховання такі: Так – 67,4 %. Ні – 27,4 %. Не впевнені – 4,6 %.

Зібрана інформація потім була порівняна в межах окружних відділів освіти для того, щоб прослідкувати закономірності. Із загальної кількості опитаних ті, хто відносились до окружного відділу освіти 114, мали найбільший відсоток вчителів, які вказали на проведення екологічного виховання учнів (74 %). Вчителі із окружного відділу освіти 105 отримали найменший відсоток (54 %).

Предмети, за допомогою яких вчителі здійснювали екологічне виховання, були: природничі науки вказала більшість вчителів – 89,3 %, а мистецтво становило найменшу кількість голосів 9,3 %.

Також привертає увагу інформація стосовно класів, в яких працювали вчителі. Дванадцятий клас отримав найбільшу відсоткову кількість голосів із 23 %, а перший набрав найнижчу кількість – 7 %. Тобто з класу в клас ця робота удосконалюється і розширюється.

Респондентів запитали, які теми з екологічної освіти вони викладали в межах свого предмету. Їм було запропоновано список з 21 теми і попросили вибрати ті, які підходять. Результати аналізу відповідей на це запитання показали, що в цілому збереженню природних ресурсів навчали найчастіше 46 %. У той час як екологічна справедливість (захист екологічних прав, захист прав особистості від забруднення навколишнього середовища) викладалась на рівні 8 %. Найбільш поширеними були такі теми: збереження природних ресурсів – 46 %; екологія – 41 %; водні ресурси – 39 %; збереження енергії – 38 %; зміна клімату – 36 % і т.д.

Ці теми потім були проаналізовані з точки зору окружних відділів освіти для виявлення тенденцій чи шаблонів. Респонденти з окружного відділу освіти 123 мають найвищий відсоток голосів стосовно вивчення кар'єрних можливостей в сфері екології, збереженні енергії, потенційної ємкості екологічної системи, альтернативних джерел енергії, відновленні ареалів, екологічної справедливості, росту населення і сталого сільського господарства.

Респонденти в окружному відділі освіти 114 мають найвищий відсоток відносно вивчення водних ресурсів, морських ресурсів, споживання ресурсів, екології, зміні клімату і біорізноманітності.

Вчителів запитали про форми здійснення екологічного виховання учнів. Отримані дані засвідчили, що більшість респондентів (44 %) вказали, що вони проводили екологічне виховання за допомогою окремих уроків у межах певного предмета або ж проведення особливого виховного заходу – 33 %.

В той час як менша частина респондентів (8 %) заявили, що вони здійснювали екологічне виховання за допомогою клубу після школи.

Розглядаючи дане питання під кутом зору окружних відділів освіти, виявилися деякі цікаві закономірності. Так, вчителі в окружному відділі

освіти 114 вказали, що вони проводять дану роботу в контексті окремих уроків частіше (60 %), ніж в інших окружних відділах освіти. Також виявляємо цікавий факт, що респонденти з окружного відділу освіти 105 зауважили, що вони здійснюють екологічне виховання в межах певного курсу, що відповідають одному з таких предметів (екологічна наука чи глобальні питання) в три рази частіше, ніж в будь-якому іншому окружному відділі освіти (30 %).

Учасників опитування попросили визначити необхідність проведення екологічної освіти і виховання в школі. Відповіді були різні, але такі як: «сприяє позитивній і продуктивній соціальній поведінці» і «пов'язує їх із їхньою громадою і дозволяє їм брати участь у цьому процесі» отримали найбільший відсоток – 56 %. А відповідь: «покращення навчальних досягнень» отримала найменший відсоток (14 %).

Респондентів попросили вибрати із списку перешкоди, які не сприяють належному екологічному вихованню. Більшість зазначила, що це брак часу – 70 % від загальної кількості респондентів. Недостатня зацікавленість отримала статус найменшої перешкоди – 7 % опитаних, які вказали на це.

В наступній частині дослідження респондентів попросили розповісти про природоохоронну діяльність учнів, починаючи від шкільного рециклінгу і закінчуючи стратегіями зменшення викидів вуглецю.

Зі всієї кількості респондентів більшість вказали, що школи впроваджують програми по рециклінгу (83,1 %) та ефективному збереженню енергії – 62,4 %. В той час, найменше вказали на використання вітрової енергії (0,3 %). Діяльність і програми по озелененню території школи займають найнижчі рейтингові місця через низький відсоток голосів, які вказали на впровадження їх в школах.

В анкетуванні запитали респондентів, чи в їх школах проводили екологічне виховання учнів поза межами школи. При цьому давали на вибір три варіанти відповідей (подорож із ночівлею/кемпінг, екскурсії і середовище за межами школами для навчання). Більшість опитаних вказали, що їх школи використовують середовище поза межами школи як форму екологічного виховання (60 %) і найменша кількість голосів вказала на забезпечення школами учнів можливостями для ночівлі і кемпінгу (26 %). Екскурсії як форма екологічного виховання займає проміжне місце – 58 %.

Здобуті таким чином результати дали змогу виявити загальні закономірності здійснення екологічного виховання учнівської молоді в США і узагальнити причини, які перешкоджають цьому.

Отже, американські і українські старшокласники характеризуються різними показниками компонентів екологічної культури. Особливо яскраво проявляється відмінність старшокласників з України в контексті критерію екологічних знань. Високий рівень сформованості екологічних знань українських старшокласників вказує на більш теоретичний, фактичний

підхід у вітчизняній системі освіти. Американські вчителі основну увагу приділяють не стільки знанням, а практичному втіленню вивченого. Знання здобуваються у практичний спосіб, результат такої взаємодії в основному відображається на соціальній поведінці, зв'язках з громадою і розвитку навичок.

Моніторинг екологічної культури відіграє надзвичайно важливу роль – оскільки це дає можливість виміряти і підтвердити ефективність тих чи інших програм, курсів і освітньої системи в цілому. Весь час відбувається процес створення і розробки все нових інструментів дослідження екологічної культури, як правило їх ефективність досить висока.

Проведене дослідження стосовно рівнів сформованості екологічної культури учнів старших класів в Україні та США показали наступні тенденції:

1. Анкетування показало вищий рівень сформованості екологічних знань українських підлітків у порівнянні з їх однолітками з США. Це підтверджує припущення про кращу теоретичну підготовку українських школярів.

2. Стосовно афективного компонента спостерігаємо дещо вищі показники американських старшокласників. Це можна пояснити тим, що екологічне виховання в США починається із самого раннього віку у формі емпіричного досвіду, який триває майже до кінця старших класів. В початкових класах американської школи практикується прищеплення любові до природи, закладаються підвалини майбутнього розвитку, відбувається залучення учнів до екологічної освіти, відбувається усвідомлення процесів у природі і прививається почуття занепокоєння. Розуміння екологічних процесів починається лише в кінці початкової школи і триває до середини старших класів.

3. Наступний компонент – діяльнісно-поведінковий – показав, що існує різниця у 4% і засвідчує перевагу школярів з США. Адже, в американській школі надзвичайно великого поширення набув проблемно-пошуковий метод і виконання проектів в американській середній системі освіти, спонукаючи дітей до проблемного вирішення ситуації, логічного і креативного мислення, застосування основ наукового методу та вміння аналізувати. Увага приділяється не стільки вивченню змісту, скільки формуванню інформаційно-процесуальних навичок. Даний підхід до навчання провокує учнів до критичного мислення, що є надзвичайно цінним поза межами класу і школи та підготовлює вихованців до дорослого життя. Взагалі проблемно-пошуковий метод можна застосовувати навіть під час лекцій (не тільки під час лабораторної і групової роботи, як більшість вчителів вважають), де інформація презентується не у формі факту, а з позиції його отримання.

Таким чином, екологічна поведінка українських старшокласників значно поступилася у відсотковому відношенні. В старших класах США

розуміння процесів у навколишньому середовищі, що реалізується у встановленні зв'язків між екологічними процесами, рольових іграх, прийнятті особистісних рішень, дослідженні екологічних проблем, подоланні упередженого ставлення, зазнає значних змін при переході до старших класів, де насамперед важливості набуває практична робота і використання набутих знань на прикладі локальних і глобальних проблем.

Формування такої системи екологічної культури в США пояснює твердження, що отримані знання не завжди втілюються в практичну діяльність. Мета сучасної системи освіти полягає у здатності учнів не стільки знати, розуміти і застосовувати, а в таких елементах засвоєння, як аналіз, синтез і оцінка відповідно до таксономії Блума. Тому українським педагогам слід більше звертати уваги на розвиток процесів мислення в середній школі: особливо в учнів старших і середніх класів.

Отже, американська школа величезного значення приділяє не концептуальному і фактичному вивченню, а формуванню діяльнісних і науково-процесуальних навичок, передумовою яких є використання проблемно-пошукового методу: польова робота, дослідження, метод кейсів, групові і індивідуальні проекти.

У результаті проведеного порівняльного дослідження нами визначений перспективний позитивний американський досвід, який вартує уваги і впровадження в систему екологічного виховання вітчизняних старшокласників.

Проведене дослідження не претендує на остаточне розв'язання проблеми формування екологічної культури старшокласників. Перспективи подальшого дослідження з даної проблеми вбачаємо у визначенні закономірностей формування екологічної культури учнів початкових і середніх класів та порівняльному аналізі змісту екологічної освіти школярів у різних країнах світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Пустовит Н. А. Экологическое воспитание школьников в процессе обучения сельскохозяйственному труду : автореф. дис. на соиск. ученой степени канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования» / Н. А. Пустовит. – К., 1989. – 24 с.
2. Король О. В. Формування екологічної культури учнів V–VI класів у процесі вивчення інтегративного курсу «Навколишній світ» : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.03 «Корекційна педагогіка» / О. В. Король. – К., 1999. – 19 с.
3. Review Draft. Report on Washington State K-12 Environmental Education and Education for Sustainability 2008 Teacher Survey [Electronic resource] / Review Draft. – URL : <https://www.k12.wa.us/EnvironmentSustainability/pubdocs/EE-EFSSurveyReport.pdf>